

УДК 94 (497.1) “1955–1956”

ПЕРЕХІД ЮГОСЛАВІЇ ДО НОВОГО КУРСУ ЕКОНОМІЧНОЇ ПОЛІТИКИ (1955–1956)

ЮРІЙ ШАХІН

Одеський національний університет ім. І.Мечникова
вул. Щепкіна, 12, Одеса, 65000
Кафедра нової та новітньої історії

У статті висвітлено соціально-економічну кризу, що виникла в Югославії в середині 1950-х років, розкрито заходи уряду, спрямовані на подолання кризи, показано напрям змін в економічній політиці, зумовлених її впливом. Приділена увага соціальній боротьбі у середовищі панівної бюрократії, новому загостренню соціального становища через події в Угорщині та його наслідки для соціально-економічної політики.

Ключові слова: соціально-економічна криза, новий економічний курс, стабілізаційні заходи, економічна політика, соціальна боротьба, інвестиції, життєвий рівень.

У соціально-економічній історії країн Центральної та Південно-Східної Європи на середину 1950-х років припадає важливий злам. Економічний розвиток та економічна політика першої та другої половини 1950-х років помітно різняться між собою. Не становить тут винятку і Югославія, де відповідні зміни трактуються як перехід до нового економічного курсу. Це питання є малодослідженим. У радянській та сучасній українській історіографії воно взагалі не розглядалося, хоча зміни в економічній політиці 1955–1956 рр. становлять важливу віху в модернізаційному процесі югославського суспільства.

Певну увагу новому курсу приділила югославська історіографія. Так, перехід до нового економічного курсу розглядався в офіційному “Нарисі історії Союзу комуністів Югославії”¹. Із професійних югославських істориків цієї проблеми торкався Б.Петранович, однак у його підході простежується відчутний вплив офіційної історіографічної версії². Як наслідок – в югославській історіографії економічне становище, що склалося напередодні зміни курсу, охарактеризоване як загострення труднощів, тобто так, як і в тодішніх партійних документах. Соціальної кризи, що передувала переходу, історіографія не констатує. Сам перехід розглядався як лінійний процес, за принципом “партія вирішила”. Боротьба в лавах правлячої бюрократії та вплив зовнішніх чинників на впровадження нового курсу теж залишилися поза увагою. І взагалі сам новий курс виглядав як добра воля партії і її бажання поліпшити людське життя.

¹ Преглед на историјата на Сојузот на комунистите од Југославија. Скопје, 1963. С.613–634.

² Petranović B. Istorija Jugoslavije, 1918–1988. Beograd, 1988. Knj.3. S.347–348.

З сучасних сербських дослідників до проблеми нового економічного курсу звертався Драган Боґетич – він розглянув лише одне часткове питання: проблему зовнішнього боргу Югославії і зумовлені нею зміни в інвестиційній політиці³.

Таким чином, існує необхідність розглянути новий економічний курс як цілісне явище і спростувати тенденційний офіційний підхід югославської історіографії. Цим і визначається мета пропонованої статті. Для її досягнення потрібно розглянути особливості попередньої економічної політики уряду Югославії, економічну ситуацію, що безпосередньо передувала зміні економічного курсу, запропоновану концепцію змін, особливості та етапи її впровадження, визначити чинники, що відіграли вирішальну роль у зміні економічної політики, та наслідки впроваджених змін.

Щоб зрозуміти, в чому полягала сутність переходу до нового курсу, необхідно знати особливості економічної політики попередніх років. Якщо термін “новий економічний курс” трапляється в партійних і державних документах того часу, то політика, що передувала йому, спеціальної назви не мала. Отже, суто умовно позначимо попередній економічний курс як “старий”.

“Старий” курс реалізовувався в Югославії з 1947 р. Він полягав у прискореній модернізації радянського зразка. В межах цієї політики центральне місце посідала прискорена індустріалізація. Занедбавши виробництво предметів споживання, держава робила великі капіталовкладення в базові галузі. Зростання промислового виробництва забезпечувалося екстенсивним способом – шляхом переходу селян у місто і збільшення зайнятості. Фінансуючи індустріалізацію, держава обмежувала кошти робітників та селян на споживання і грабувала село через нееквівалентний обмін з містом.

Уже в 1950 р. така економічна політика призвела до соціально-економічної кризи. Держава змогла її подолати, вживши нові методи управління економікою, але сутність економічної політики від цього б не змінилася. Тому вже в 1955 р. в югославському суспільстві з’явилися ознаки нової кризи. Перші передкризові симптоми виникли ще восени 1954 р. Вони полягали у зростанні цін, надмірному і неконтрольованому збільшенні капіталовкладень, падінні життєвого рівня городян і несподіваному збагаченні селян. У 1955 р. всі ці тенденції набули ще більшого вияву. З усіх роздрібних цін протягом 1955 р. особливо зросли ціни сільськогосподарських товарів – на 24%. Більш ніж у 1,5 раза подорожчало паливо, на 10,5–11,5% – ціни на послуги, на 8–10% – тютюн, на 6,3–6,6% – на промислові товари⁴. В результаті в першій половині 1955 р. реальні доходи робітників зменшилися на 13% порівняно з середнім рівнем 1954 р. і виявилися нижчими, ніж у 1951 р.⁵ Натомість, помітно підвищився рівень доходів селян. Грошові надходження як від власного господарства, так і від діяльності за його межами зросли в них на 31%⁶. Оскільки потреби в сільськогосподарських продуктах селяни задовольняли переважно за рахунок власного виробництва, збільшення цін не мало суттєвого нейтралізуючого впливу на ріст їх реальних доходів.

³ Bogetić D. Jugoslavija i Zapad: 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u. Beograd, 2000. S.258–259; Bogetić D. Jugoslovenska politika ekvidistance i problem dalje vojne saradnje sa Zapadom tokom 1955. godine // Vojnoistorijski glasnik. 1997. №2–3. S.111–132.

⁴ Карманний статистический справочник ФНРЮ. Белград, 1956. С.85, 86; Indeks. 1958. №1. S.37; Indeks. 1958. №11. S.42; Lična i opšta potrošnja. Elaborat-Ekspoze-Rezolucija. Beograd, 1957. S.17.

⁵ Statistički godišnjak FNRJ, 1956. Beograd, 1956. S.294.

⁶ Ibid. 1958. Beograd, 1958. S.134.

При цьому капіталовкладення у промислове виробництво продовжували збільшуватися в темпі, який все прискорювався⁷.

Криза, що визрівала в 1955 р., була зумовлена надмірним інвестуванням, що неминуче вело до відриву від реальних можливостей економіки. В цьому вона повторювала кризу 1950 р., яка розпочалася якраз тоді, коли надмірне інвестування унеможливило подальше розширене відтворення. Збільшення цін і падіння життєвого рівня у містах протягом 1955 р. вказували, що така ситуація знову насувається. Тим більше, що в 1955 р. абсолютний розмір капіталовкладень вперше перевищив рекордний рівень 1949 р.

Проте на відміну від попередньої кризи, цього разу доволі швидко почала розвиватися криза соціальна. Вже в травні 1955 р. в джерелах з'явилися перші свідчення про наростаюче невдоволення міських жителів через збільшення цін та зневірення в економічній політиці Союзу комуністів Югославії. Особливо тривожним було те, що такі настрої поширилися навіть серед членів партії⁸.

Протягом літа 1955 р. антиурядові настрої городян посилювалися. Падіння їх реальних доходів супроводжувалося збільшенням інфляції та дефіциту. В містах зростало нервово напруження. Невдоволення почало переходити у відкриті дії. Аналіз джерел і порівняння їх інформації з випадками значного соціального протесту і публічної реакції партійно-державного керівництва на нього дають підстави зробити припущення, що значні виступи невдоволених громадян відбулися влітку 1955 р. в Хорватії та Белграді. Через недосяжність архівів спецслужб точно сказати, що саме там трапилося, неможливо, а наявні джерела дають вкрай суперечливі свідчення. Точно відомо лише одне: в 1955 р. в Белграді відбулися страйки, можливо, перші за часи індустріалізації⁹. У вересні 1955 р. спалах масового невдоволення стався в Новому Саді. Його безпосередньою причиною було підвищення цін на хліб і жири. На жаль, наявні джерела не дають змоги встановити конкретні форми, в яких проявлялося це “потужне обурення громадян”¹⁰. Водночас поглиблювалася апатія партійних активістів. Вони втрачали довіру до партії і відмовлялися роз'яснювати її політику в трудових колективах. Від членів партії можна було почути навіть таке: “Чого я туди піду: там дискутують про те, чого ми не можемо здійснити”¹¹.

Про помітне погіршення внутрішнього становища Югославії свідчить інтерв'ю Й.Броз-Тіто газеті “Народна армія” 6 жовтня 1955 р., в якому він закликав посилити пропагандистсько-виховну роботу в армії. Фактично, він “доручив би” (так Й.Тіто

⁷ Кардель Е. О неким недостацма у раду комуниста // Комунист. 1955. №4. С.164–165; Четврти пленум Савезног одбора ССРН Југославије. Дискусија // Комунист. 1955. №11–12. С.648; Savezni društveni plan za 1955. godinu i propisi za njegovo sprovođenje. Beograd, 1955. S.4, 22, 23, 25, 41; Savezni društveni plan za 1956. godinu sa propisima za njegovo izvršenje i objašnjenjima. Beograd, 1956. S.15, 31; Statistički godišnjak FNRJ, 1956. S.294; Statistički godišnjak FNRJ, 1958. S.134; Statistički kalendar FNRJ, 1957. Beograd, 1957. S.95; *Vukmanović-Tempo S. Ekonomski problemi Jugoslavije. Ekspoze v Zvezni ljudski skupščini dne 27 decembra 1954.* Ljubljana, S.a. S.11–21, 23–26, 29–30.

⁸ Архив Војводине. Ф.336. П.501. Л.18, 21–22; *Броз-Тито Ј. Говори и чланци.* Загреб, 1959. Књ.Х. С.183–184.

⁹ *Марковић П.Ј.* Београд између Истока и Запада 1948–1965. Београд, 1996. С.299; Шеста градска конференција Савеза комуниста Београда // Комунист. 1955. №9–10. С.572–73; *Штвиљак М.* Актуелни проблеми у Савезу комуниста Хрватске // Комунист. 1955. №9–10. С.548.

¹⁰ Архив Војводине. Ф.334. П.1493. Л.2.

¹¹ Архив Војводине. Ф.334. П.1493. Л.2–3; Историјски архив Новог Сада. Ф.368. П.98. Л.7, 11–12, 23, 24–25, 39, 49; *Kardelj E. Izbor iz dela.* Beograd, 1979. Књ. VII. С.107–112.

означив свою директиву) роз'яснювати рядовому складу нещодавно схвалені партійним керівництвом заходи щодо припинення зростання цін¹², тобто доводити солдатам, що партія і уряд дбають про добробут народу. Намагання посилити пропагандистську роботу в армії свідчить про бажання уряду бути впевненим у настроях солдатів.

Намагаючись пом'якшити класове невдоволення, в другій половині 1955 р. уряд спробував посилити ідейно-пропагандистську роботу і в широких народних масах. Один із найвищих керівників партії та країни Е.Кардель ще 10 серпня 1955 р. наголошував, що в пресу проривається інформація, яка не налаштує трудящих на терпіння, і її будуть використовувати ворожі режиму сили. Щоб цьому запобігти, він пропонував боротися з “несвідомими” елементами, поєднуючи посилення пропаганди з гласністю¹³. Згодом, у жовтні 1955 р., у листі до Союзу журналістів Й.Броз-Тіто дав прямі директиви пресі у висвітленні внутрішнього життя дотримуватися лінії партії¹⁴. Для уряду пропагандистська війна була просто необхідною: “Ми нічого не досягнемо, – сказав Е.Кардель, – якщо для певної політики не здобудемо підтримку робітничого класу і найбільш прогресивної і свідомої частини решти трудящих”¹⁵. А отже, її в робітників, як і в інших верств трудящих, на той час не було.

Влітку 1955 р. у пресі, на засіданнях, нарадах, конференціях партійних і громадських організацій з ініціативи уряду точилася дискусія, як зупинити зростання цін. Тоді уряд вперше проголосив необхідність зміни економічної політики. Свого роду декларацією про нові наміри стала заява Й.Броз-Тіто на мітингу в м.Карловці 27 липня 1955 р. Про плани подальшого промислового будівництва він сказав так: “Вже минув той час, коли ми поспішали, зараз ми вже не поспішаємо так сильно, так нехай і ті, молодші, що прийдуть після нас, що-небудь роблять. Нехай молодше покоління далі буде. Є на чому будувати. Я б хотів, щоб для нас цей тягар трохи зменшився. Тому що я побоююся, що ми зараз знову ввазімо в будівництво нових значних підприємств, значних гідроелектростанцій і тому подібного... Одним словом, ми повинні цього разу форсувати ті підприємства, що якомога швидше дадуть продукцію, щоб ми відчули результати попередньої праці, щоб їхня продукція служила підйому рівня життя...”¹⁶ Таким чином, було заявлено про необхідність перебудувати економічну політику і припинити індустріалізацію за рахунок народу.

Нарешті, 28 вересня 1955 р. відбулося розширене засідання Виконкому ЦК СКЮ, відоме також як “нарада з економічних питань, проведена під головуванням товариша Тіто”. Нарада, яка констатувала незадоволення трудящих у містах та промислових центрах, проголосила необхідність змін в економічній політиці. Пропонувалося, поперше, відкласти будівництво незавершених об'єктів важкої промисловості, бо саме надмірне захоплення ними спричинило кризу. Натомість, інвестиції треба спрямувати в галузі, пов'язані з виробництвом споживчих товарів; по-друге, нові капіталовкладення здійснювати в об'єкти зі швидкою активізацією основного капіталу; по-третє, припинити екстенсивну індустріалізацію і спрямувати особливі зусилля на підвищення продуктивності праці; по-четверте, внести зміни в аграрну політику з метою збільшення виробництва продовольчих товарів та технічної сировини, щоб і державно-кооперативний сектор зміцнювався і обсяг виробництва в приватних господарст-

¹² *Броз-Тіто* J. *Броз-Тіто* J. *Говори и чланци*. Књ. X. С. 278.

¹³ *Kardelj E. Kardelj E. Izbor iz dela*. Књ. V. С. 24–25.

¹⁴ *Броз-Тіто* J. *Говори и чланци*. Књ. X. С. 292–293.

¹⁵ *Kardelj E. Kardelj E. Izbor iz dela*. Књ. VII. С. 109, 110.

¹⁶ *Броз-Тіто* J. *Говори и чланци*. Књ. X. С. 236–237.

вах від цього не страждав¹⁷. В підсумку всі ці заходи мали призвести до підвищення життєвого рівня трудящих у процесі подальшої індустріалізації.

Новий економічний курс мав ще одну важливу особливість. Розвиток промисловості та занепад сільського господарства змушував уряд вдаватися до значного за обсягом імпорту сировини та споживчих товарів. Через це протягом індустріалізації Югославія мала від'ємний платіжний баланс, наростали її борги за кредитами. За таких умов загострювалося питання виплати зовнішнього боргу. Вирішити його можна було, лише забезпечивши позитивний платіжний баланс. Отже, поставало завдання широкого виходу Югославії на зовнішні ринки. Через це новий економічний курс передбачав здійснення інвестицій у підприємства з швидкою окупністю та великою рентабельністю, бо тільки так недостатньо конкурентноспроможна югославська економіка могла збільшити обсяги експорту¹⁸.

Для цього спочатку потрібно було стабілізувати соціально-економічне становище країни. Стабілізаційні заходи, розроблені партією та урядом, передбачали насамперед різке скорочення обсягу капіталовкладень та обмеження грошових доходів населення. Щоб останній комплекс заходів не викликав подальшого загострення соціальної напруги у містах, вирішено було піти шляхом скорочення зайнятості. Справа в тому, що серед югославських робітників було багато осіб з подвійною зайнятістю, які водночас були і робітниками, і селянами. Саме проти цієї соціальної групи спрямовувався перший удар. Другий удар скеровувався проти селян – для обмеження їхніх доходів планувалося збільшення податків.

Стабілізаційні заходи почали втілюватися в життя вже з листопада 1955 р. Наприкінці 1955 р. було призупинено будівництво 389 об'єктів вартістю 20 706 426 тис. динарів з виконаною вартістю робіт 8 965 401 тис. динарів. Одночасно розпочалися масові звільнення робітників-селян. Наприкінці березня 1956 р., за відрахуванням сезонних коливань, зайнятість у державно-кооперативному секторі виявилася приблизно на 120–130 тис. чол. меншою, ніж могла би бути за нормальних умов. А рівень оподаткування селян у 1956 р. збільшився на 80%¹⁹.

Впровадження стабілізаційних заходів зіштовхнулося з протидією населення, озлобленого скороченням капіталовкладень.

На початку 1950-х років в Югославії було децентралізовано систему господарської діяльності та управління економікою. Система розподілу капіталовкладень не стала винятком. Керівники республік та адміністративних одиниць (срезів та общин) були зацікавлені у збільшенні капіталовкладень, бо від цього залежали їхні прибутки та інтенсивність накопичення капіталу. Тому рішення союзного керівництва про скорочення капіталовкладень викликало в них різке невдоволення, яке проявлялося у спробах саботувати стабілізаційну політику. Член ЦК СКЮ Александр Ранкович змальовував становище, що склалося, таким чином: "...Все-таки треба підкреслити, що навіть серед комуністів є ще достатньо локалістських, партикуляристських і навіть шовіністичних проявів. Виникнення таких явищ найбільше позначається у сфері економіки. Тут, насамперед, йдеться про певну деформацію деяких комуністів, що

¹⁷ Архив Югославије. Ф.507. П.ІІІ/65. Л.106–108; Закључци саветовања о економским питањима одржаног под претседништвом друга Тита // Комунист. 1955. № 9–10. С.479; *Kardelj E. Kardelj E. Izbor iz dela.* Knj. VII. S.104, 112–114; *Petranović B., Širbac Č.* Istorija socijalističke Jugoslavije. Beograd, 1977. Knjiga prva: Opšti pregled. S.154.

¹⁸ *Bogetić D.* Jugoslavija i Zapad: 1952–1955: jugoslovensko približavanje NATO-u. S.258–259.

¹⁹ Архив Војводине. Ф.213. П.183. Л.1; Архив Югославије. Ф.507. П.ІІІ/67. Л.50; Indeks. 1958. №1. S.44; Privreda FNRJ u periodu od 1947–1956 godine. Beograd, 1957. S.219.

працюють на конкретних роботах в економіці і державному будівництві, а також в інших сферах громадського життя. Ще з самого початку здійснення нових заходів в економіці такі тенденції, а також цілком оформлені партикуляристські локалістські підходи місцями доходили до прояву часто в дуже грубій формі. Битва за фабрику на своєму терені, за який-небудь об'єкт, за міст, дорогу, вимога все більших інвестицій тощо траплялися з боку срезів, а іноді і з боку республіканських органів. Вони наступали, "озброєні" різними своїми цифрами і своїми "аргументами", забуваючи... про цілісні і єдині інтереси соціалістичного суспільства. Партийна й особиста відповідальність деяких комуністів у цих і подібних питаннях сильно ослабла, а часто трапляється, що організації і керівництва нічого не роблять у таких випадках"²⁰.

Ще влітку 1955 р. представники союзного керівництва відзначили, що союзний уряд не має механізмів контролю за місцевими капіталовкладеннями²¹. За умов опору в середніх та нижчих ланках партійно-державної бюрократії його відсутність суттєво ставала на перешкоді впровадженню стабілізаційних заходів, отже, його потрібно було створити. Але спочатку союзне керівництво намагалося вплинути на неслухня-

них за допомогою партійної дисципліни. Боротьба в партійних лавах завершилася VI пленумом ЦК СКЮ 5–6 березня 1956 р. Пленум рішучо засудив місництво, порушення дисципліни та продемонстрував єдність партії. А невдовзі Союзна Скупщина ухвалила низку законів та постанов, що зміцнювали контролюючі та регулюючі повноваження союзних органів влади. Отже, відцентрові прагнення місцевих бюрократій було подолано.

Тим часом, у грудні 1955–березні 1956 рр. стабілізаційні заходи спричинили справжню економічну кризу, що проявилася у різкому скороченні обсягів промислового виробництва. Для керівників країни це не було несподіванкою – вони прекрасно усвідомлювали, що відбувається. Ще в листопаді 1955 р. Й.Броз-Тіто підкреслив, що заходи для скорочення капіталовкладень "не будуть мати тривалого характеру, тому що не змінюють нашої лінії на подальше будівництво важкої промисловості та електропромисловості, тому що без них ми не зможемо побудувати соціалізм у матеріальному сенсі" слова. Це буде тільки тимчасовим перепочинком, протягом якого ми зможемо набратися нових сил для більш потужного, і більш планомірного прямування вперед"²². Таким чином, економічна криза 1955–1956 рр. була штучно організована урядом. Це була мала криза, влаштована для того, щоб запобігти великій і більш руйнівній. Вона була свого роду ускладненням після хірургічного втручання, покликаного запобігти розвитку небезпечної хвороби.

Дійсно, вже протягом зими внутрішній ринок стабілізувався, реальні доходи громадян практично перестали падати, міські жителі почали заспокоюватися. В них виникли навіть сподівання на швидке та значне поліпшення життя в найближчі часи. А в другому кварталі 1956 р. розпочалося пожвавлення промисловості й інвестиційної активності, яке безперервно наростало протягом наступних місяців.

Стабілізаційні заходи досягли своєї мети, але в економічному розвитку ще не з'явилися ознаки, які б свідчили про перемогу власне нового економічного курсу. Завдання плану на 1956 р., спрямовані на зміну економічного розвитку, були недовиконані. Пропорції капіталовкладень та темпів економічного розвитку дещо змінилися на користь відстаючих галузей та секторів економіки, тобто перевага важкої промис-

²⁰ Шестиот пленум на Централниот Комитет на Сојузот на комунистите на Југославија. Скопје, 1956. С.30.

²¹ *Kardelj E. Kardelj E. Izbor iz dela.* Knj.VII. S.103.

²² *Броз-Тумо Й. Економические проблемы Югославии // Коммунист.* 1955. № 18. С.84.

ловості стала мінімальною. Але, по-перше, ці зміни були значно меншими, ніж передбачав план. А по-друге, поживлення промисловості, нове збільшення капіталовкладень та зайнятості супроводжувалося подальшим скороченням споживання на душу населення. А це найхарактерніша ознака “старого” курсу. Отже, в 1956 р. югославське суспільство стояло на роздоріжжі: міг статися як перехід до нового економічного курсу, так і повернення до старої політики.

До того ж, протягом 1956 р. поняття “новий економічний курс” в уявленнях партійно-державної бюрократії еволюціонувало вкрай несприятливим для однойменної політики чином. На початку 1956 р. даний термін вживався в тому ж значенні, що і восени 1955 р., тобто, позначав політику, покликану запобігти економічній кризі і зняти з трудящих надмірний тягар. Проте вже в березні 1956 р. офіційний економіст Бранко Кубович, пояснюючи нові економічні заходи уряду, доводив своїм читачам, що “новий курс економічної політики” не є повною зміною економічної політики. За Б.Кубовичем, це просто система заходів для подолання “деяких труднощів”, що виникли в 1955 р.²³ В міру стабілізації економіки і подолання кризових явищ, термін “новий економічний курс” вживався все рідше, а обговорення проблем економічної політики поступово припинялося. Але цей затишок виявився лише паузою після щедрих на обіцянки заяв осені 1955 р. Восени 1956 р. новий курс знову з’явився на порядку денному.

Поштовхом до остаточного вибору уряду на користь нового економічного курсу стало повстання в Угорщині восени 1956 р. та його провісник – червневє повстання у польському місті Познань. В обох випадках вони були спричинені політикою прискореної індустріалізації, подібної до тієї, що проводила Югославія. Ці події наочно продемонстрували, якими наслідками загрожує індустріалізація за рахунок народу. На засіданні ВК ЦК СКЮ 6 листопада 1956 р. Й.Тіто зазначив: “Треба мати на увазі, що основну роль в Угорщині та Польщі відіграв життєвий рівень... Не треба з цим жартувати, і не думайте, що це не може мати відлуння і в нашій країні”. З невідомим жахом один із найвищих партійних керівників Едвард Кардель сказав, маючи на увазі Угорщину: “За 14 днів знищено все те, що 10 років робили”²⁴.

Вожді бюрократії почали аналізувати внутрішнє політичне становище Югославії і дійшли висновку, що воно насторожує. Віра в швидкі зміни, яка зародилася в масах під час кампанії роз’яснення нового курсу, виявилася швидкоплинною. Уже влітку 1956 р. партійних активістів знову охопила апатія. “Члени активу більше не наважуються що-небудь обіцяти робітникам, оскільки самі не впевнені, що це здійсниться”. Зі свого боку, робітники теж перестали вірити їхнім обіцянкам, і, що найзагрозливіше, це явище поширювалося на великих фабриках. Коли почалося повстання в Угорщині, у Словенії “часто чулося, що і в нас би потрібно було трохи “різанути”, тоді б легше вирішилися наші проблеми”. Підсумовуючи все це, представник Словенії М.Маринко зробив висновок: “Думаю, що існує безпосередня потреба протягом року вирішити питання людей, на яких все тримається”²⁵. На засіданні також з’ясувалося, що загрозово наростає незадоволення на селі. Представник Боснії Дж.Пуцар навіть згадував про можливість селянського повстання, щоправда, суто гіпотетично²⁶.

²³ *Kubović B. Uz Savezni društveni plan za godinu 1956. (Ekonomski instrumenti i mjere Saveznog društvenog plana za godinu 1956.) // Ekonomski pregled. 1956. №3. S.138–139.*

²⁴ Архив Югославіје. Ф.507. П.ІІІ/67. Л.26, 55.

²⁵ Архив Югославіје. Ф.507. П.ІІІ/67. Л.33–34.

²⁶ Архив Югославіје. Ф.507. П.ІІІ/67. Л.40–42, 50; *Марковић П.Ј.* Београд између Истока и Запада 1948–1965. С.244.

Щоб запобігти повторенню в Югославії чогось подібного до угорського повстання, Й.Тіто наполегливо закликав підвищити рівень життя трудящих, зробити це негайно і за будь-яку ціну²⁷. Е.Кардель як людина, схильна до теорії, поставив питання ширше: “Здається мені, що наші труднощі, крім матеріальних основ, витікають передовсім з того, що ми ще не повністю відійшли від старої політики, яку проводили десять років. Це та ж сама політика, яка в східноєвропейському світі довела до останніх подій...” Й.Тіто його охоче підтримав: “Велику користь вони мали від інвестицій, які здійснювали протягом десяти років, якщо зараз усе це зруйновано”²⁸.

У партійно-державній верхівки не залишилося жодних сумнівів, що потрібно перейти до реалізації нового економічного курсу. Було вирішено суттєво не збільшувати капіталовкладення, причому орієнтувати їх на розвиток транспорту, сільського господарства та галузей групи Б. Був підтверджений принцип короткострокових капіталовкладень з великою рентабельністю. Ставилося завдання підвищити продуктивність праці. А на найближчий час, поки вона ще не зросла, вирішено було взяти кредити, закупити якомога більше споживчих товарів і в такий спосіб уможливити різке підвищення заробітної плати найманим працівникам. Головна надія тут покладалася на обіцяну Сполученими Штатами допомогу. Якщо восени 1955 р. ідея, що потрібно спочатку підняти рівень життя, а потім займатися підвищенням продуктивності праці, була названа демагогією²⁹, то тепер в основу урядової політики саме вона і була покладена. Щоправда, це загрожувало збільшенням зовнішнього боргу. Щоб успішно виплатити борги, підкреслювалося на засіданні, необхідно розвивати виробництво, орієнтоване на експорт. А що стосується селян, то для їх заспокоєння вирішено було скасувати деякі найодіозніші податки. Наприкінці грудня 1956 р. ці зміни було закріплено відповідними законами та постановами Союзної Скупщини.

З того часу уряд Югославії послідовно проводив індустріалізацію так, щоб промисловий розвиток супроводжувався підвищенням реальних доходів трудящих. Протягом 1956–1960 рр. номінальна зарплата робітників держсектора зросла в 1,67 раза, реальна – в 1,41, а у службовців відповідно – в 1,82 і 1,52 раза. Загальні грошові доходи селян за той же період зросли на 56%. А загалом обсяг споживання у 1957–1960 рр. збільшився на 45,8%³⁰. Про підвищення життєвого рівня в ці роки свідчить також зростання витрат на освіту, охорону здоров'я, зниження рівня епідемічних захворювань. Все рідше проявлялося явище дефіциту, звичайні громадяни почали використовувати побутову техніку. Зросли обсяги житлового будівництва, почала збільшуватися житлова площа в розрахунку на одну людину тощо³¹.

Поштовхом до зміни економічної політики в Югославії стала соціально-економічна криза 1955–1956 рр., що була закономірним наслідком господарської політики попередніх років. Перехід до нового економічного курсу охопив в Югославії приблизно 16 місяців з вересня 1955 до грудня 1956 р. Початковий етап переходу – це формулювання принципів нової політики та впровадження стабілізаційних заходів. Він тривав до березня 1956 р. З квітня до жовтня 1956 р. у впровадженні нового курсу

²⁷ Архив Югославије. Ф.507. П.III/67. Л.1, 13, 26, 30.

²⁸ Архив Югославије. Ф.507. П.III/67. Л.55.

²⁹ Четврти пленум Савезног одбора ССРН Југославије. С.622.

³⁰ Statistički godišnjak FNRJ, 1962. Beograd, 1962. S.97, 106, 133, 250; Statistički godišnjak SFRJ, 1967. Beograd, 1967. S.268.

³¹ Марковић П.Ј. Наведено дело. С.306–307, 309, 315; Шрам В.П. Доходы и потребление населения в СФРЮ. Москва, 1985. С.77; Statistički godišnjak SFRJ, 1967. S.83; Šefer B. Životni standard Jugoslavije. Beograd, 1959. S.28.

настала пауза. А на листопад – грудень 1956 р. припадає час остаточного впровадження нової економічної політики. Тобто вирізняються два якісних стрибки.

Необхідно відзначити, що в обох випадках кожному якісному стрибку передувив вияв незадоволення працюючих мас, посилення соціальної напруги в Югославії, а в другому випадку – ще й у сусідніх з нею країнах. Отже, саме загострення внутрішньої боротьби дало змогу трудящим скинути з себе тягар “старої” економічної політики і відчуті суттєве поліпшення умов свого існування. І це є найважливіший урок, який впливає з історії переходу Югославії до нового курсу економічної політики.

TRANSITION OF YUGOSLAVIA TO THE NEW COURSE OF ECONOMICAL POLICY (1955–1956)

Yury SHAKHIN

Odessa's national university of I.Mechnikov
12, Shchepkina str., Odessa 65000
The chair of modern and contemporary history

The forced industrialization of soviet type in Yugoslavia led to social-economical crisis in 1955. The social tension had strained and compelled the party's leadership to formulate a program of new economical course. It's essence was to refuse of exceptional enormal building of hard industry and reject extensional economical development. It was planned to enlarge production of common goods and increase productivity of labour. Simultaneously anticrisis measures were proposed. Their realization collided with resistance of local bureaucracies but federal government had been able to break it and overcame economical crisis in the spring of 1956. Meanwhile signs appeared that government could refuse the strategical part of the new course. But it didn't happen because the internal situation in Yugoslavia strained again under influence of Hungarian uprising in autumn of 1956. The government was forced to go toward to demands of labour classes. The new economical course was realized in full size and as result it had improvement of living standard of workers and peasants.

Key words: social-economical crisis, new economical course, stabilization measures, economical policy, social struggle, investments, living standard.

Стаття надійшла до редколегії 16.02.04
Прийнята до друку 04.03.04